

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.25.1.85-104>

Filip Draženović

Vzgoja po antično v zgodnjem srednjem veku – vladarsko zrcalo Diega de Saavedre Fajarda

UVOD

Vzgoja je imela pomembno mesto v humanistični misli, pri čemer je imela vzgoja vladarja¹ še poseben pomen, kar se je kazalo v posebnem žanru »vladarskih zrcal«. V ta žanr sodi tudi delo *Idea de un Príncipe Político Christiano* (prva izdaja 1640, spremenjena izdaja 1642 – v nadaljevanju krajšamo z *Idea*)² španskega diplomata Diega de Saavedre Fajarda, ki je bilo posvečeno 11 letnemu prestolonasledniku Balthasarju Carlosu, sinu Filipa IV,³ in bo služilo kot vir pričujočega razmisleka. Razen prikaza vzgoje se bo analiza osredotočila na primerjavo Saavedrovih vzgojnih praks z antičnimi ter predstavila antične vire, ki jih je avtor uporabljal, ter njihovo umeščanje v način argumentiranja.

Diego de Saavedra Fajardo se je rodil leta 1584 in umrl leta 1648. V Salamanci je študiral kanonsko pravo, potem pa deloval kot odposlanec španskega kralja – bil je odposlanec v Švici, sodeloval pri mirovnih pogajanjih v tridesetletni vojni, kjer je veljal za enega najpomembnejših španskih odposlancev. Njegove številne izkušnje so legitimirale njegovo pisanje.⁴ Bil je eden tistih avtorjev, ki je, četudi je izhajal iz katoliškega okolja, premostil konfesionalne

1 V besedilu bom uporabljal pojem vladar kot generični termin za različne tipe oblastnikov.

2 Saavedrino delo bom navajal v besedilu (prva rimska številka pomeni številko zvezka, druga številko eseja, arabska številka pa prinaša stran iz angleškega prevoda); ostale vire navajam pod črto. Glede spremenjene izdaje je pomenljivo, da do sprememb ni prišlo zgolj v besedilu, ampak tudi pri upodobitvi nekaterih emblemov, čemur se bomo posvetili v nadaljevanju. O izdajah glej Bireley, *The Counter-Reformation Prince*.

3 Ne glede na vse Balthasarju Carlosu (1629–1646) vzgoja ni mogla pomagati pri vladanju, saj je preminil že pri 17 letih in ni nikoli zasedel španskega prestola.

4 O Saavedri gl. Bireley *The Counter-Reformation Prince*; Dowling, *Diego de Saavedra Fajardo*.

razlike in veljal za enega najbolj branih avtorjev v svojem obdobju. Zaradi številnih ponatisov, tako izvirnika kot prevodov, je bila knjiga izjemno dostopna. Kot zapiše Dietmar Peil, je, četudi ne gre za prvo emblematično knjigo na področju vladarskih zrcal, postala ena najuspešnejših in je veljala za referenco pri oblikovanju zrcal skozi celotno drugo polovico 17. stoletja.⁵ Od zgodnjih del s področja politične emblematike se razlikuje po tem, da poudarek ni zgolj na emblemu, ampak predvsem na besedilu, ki usmerja razumevanje. Delo je zbirka esejev z osnovno temo, in četudi nit pripovedi sledi princu od zibelke do groba, lahko bralec delo začne brati kjerkoli. Ravno esejistični pristop odlikuje *Ideo*, saj pomeni prelom v podajanju politične misli. Dodatno vrednost dela predstavljajo emblemi, svojevrsten način argumentacije in specifičen način razmišljanja, ki je bil v sozvočju z literarnim okusom časa.⁶ Eno izmed pravil emblematike je bilo, da podoba nikoli ne sme biti tako očitna, da bi jo bralec takoj razumel, a hkrati ne tako nejasna, da bi je ne bilo mogoče razvozlati. Predvsem je morala biti prijetna na pogled, njeno razlago pa je dopolnila maksima, ki je vsebovala moto oz. premiso (po večini moralno) ter je bila izražena jedrnato in domiselno.

Vladarsko zrcalo lahko definiramo kot literarno zvrst poučne narave, ki obravnava pravilno vedenje in vladanje monarhov, s prikazom idealnega državnega reda in vladarske službe, pri čemer ne zanemari širše obravnave etične misli, v katero so postavljeni.⁷ Dela niso bila namenjena izključno vladarjem, saj je bil krog bralcev širši, o čemer priča tudi Saavedrov predgovor, saj z *Ideo* ne želi koristiti le mlademu princu, »ampak vsem vladarjem zdaj in v prihodnosti« (nepaginiran predgovor). Na vladarska zrcala lahko gledamo kot na hibriden žanr, ki jih povezuje skupni namen: moralna in politična vzgoja vladarjev. Uporabna so tako za analizo kot legitimizacijo predmoderne družbe. Večina razprav ni bila načrtovanih v smislu dejanskih učnih načrtov pravih vladarjev. Veliko bolj gre za razmišljanje o ureditvi in zamišljanju skupnosti ter način posredovanja etično-političnih sporočil oz. kreposti, potrebnih za vladanje ter sodelovanje v političnem življenju, ter nekakšen opomin vladarju o pomembnosti morale.⁸ Izpostaviti velja posredovanje temeljnih vrlin, ki bi jih moral posedovati vladar. Med temi so pravičnost, pobožnost, usmiljenje, velikodušnost, preudarnost, dobrotelost, odločnost, pogum ...

5 Peil, »Emblematische Fürstenspiegel«, 56

6 Že v naslovu Saavedra izpostavi, da so emblemi »posebnost« njegove knjige: *representada en cien empresas*. Saavedra v predgovoru eksplicitno zapiše, da njegov namen ni pojasnjevanje emblemov, ampak morajo le-ti ostati delno skriti. Literatura o emblemih je številna, kot osnovno izhodišče lahko služi delo Daly, *The Emblem in Early Modern Europe*.

7 Med obsežno literaturo velja izpostaviti: Peil, »Emblematische Fürstenspiegel im 17. und 18. Jahrhundert«; Singer, *Die Fürstenspiegel*; Mühleisen in Stammes, *Politische Tugendlehre und Regierungskunst*.

8 Že Erazem je v *Institutio principis Christiani* (1516) vladarsko zrcalo usmeril predvsem v učenje kreposti.

Pri razdelitvi *Idee* bomo sledili razdelitvi, ki jo je vpeljal sam avtor. Ta jo je razdelil na šest sklopov: prvih 6 poglavij se ukvarja z vzgojo vladarja, naslednjih 31 esejev (tj. 7–38) z vprašanjem, kako naj se vladar vede. Temu sledi 11 esejev o vprašanju odnosa do podložnikov in tujcev (38–48). Emblemi med 49 in 58 so posvečeni obnašanju vladarja do uradnikov, štirinajst poglavij (59–72) pa vladarskim načelom. O obnašanju v notranji ali zunanji politiki vladarja poučujejo primeri med 73 in 95, vodenje vojske k zmagi in mirovne pogodbe obsegajo štiri poglavja (96–99), zadnji dve pa sta posvečeni starosti in smrti.

VZGOJA

Naj v pričujočem prispevku vzgojo⁹ opredelimo na dva načina. V ožji definiciji naj pomeni vzgojo otrok, tj. pedagogiko. V širši definiciji pa naj označuje (samo)spoznanje človeka in sveta, kar povzema pojem *paideia* (παιδεία). Le-to najbolje povzame izrek iz Delfov: spoznaj samega sebe, *gnôthi seautón* oz. *Nosce te ipsum*.¹⁰ Temu toposu lahko sledimo skozi celotno zgodnjenevsko obdobje kot tudi skozi Saavedrino delo. Na to misel nas na najbolj neposredno opomni v sedmem eseju (I, VII, 52), kjer izpostavi, da mora vladar znati obvladati sebe in svoje strasti – kdor ni zmožen vladati sebi, ne more vladati drugim. Vzgoja je za predmoderno širši pojem kot zgolj izobraževanje in usvajanje znanja, saj je njen namen oblikovanje značaja in je poučevanje kreposti.¹¹ Znanje je bilo, tako kot krepost, nekaj, kar je bilo deloma pogojena z prirojeno naravno dispozicijo,¹² a ga je bilo nujno potrebno izboljšati s vzgojo, izobraževanjem in prakso. Kot je navedel Kvintiljan, in po njem povzel Saavedra: »Vse, kar umetnost izpopolnjuje, izvira iz narave, »toda najbolj spretni (govorniki) dolgujejo več pouku kot naravi.«¹³

V tem oziru se zastavlja vprašanje, ali se vladar kot tak že rodi ali se oblikuje z vzgojo? Tako eno kot drugo – če ne bi bil plemenitega rodu, mu vsa vzgoja ne bi pomagala. In obratno: četudi ga rojstvo legitimira za vladanje (pri Saavedri je monarhija dedna), neuk vladar ne sme vladati, saj bi njegova

9 Za vzgojne ideale antike glej: Bonner, *Education in Ancient Rome*; Morgan, *Literate Education in the Hellenistic and Roman Worlds*; Vidmar, *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*; za humanistične ideale glej Bushnell, *A Culture of Teaching*; Hellerstedt, »From Ingenium to Virtus«; isti: »Praeses and Praeceptor«.

10 Z njim sta tesno povezana izreka spoznaj drugega, družbo, in spoznaj Boga. Poznavanje samega sebe je najpomembnejši del preudarnosti. S poznavanjem samega sebe, pravi Saavedra, lahko človek sledi poti zmernosti, kajti le s poznavanjem svojih strasti, svojih nagnjenj, načina, kako se odziva na zunanji svet, svojih pomanjkljivosti in slabosti ter svojih dobrih lastnosti, lahko nauči se obvladati (II, LXIX, 152).

11 Kot povzame Saavedra: Izobraževanje izboljša dobre in pouči slabe (I, II, 11), kar podkrepi z navedkom iz Platonovih *Zakonov*.

12 Prvi stavek prvega eseja je »pogum se rodi, ne pridobi«. Tako se duh posameznika pokaže zgodaj (I, I, 2), kar se vidi pri Kiru, ki mu služi kot tipski lik.

13 Quint. *Inst.* 2.8.1–15; za odnos med naravo in vzgojo glej 2.13.15.

vladavina uničila deželo in pridobitve predhodnikov. Vladar ne sme zavladatai po naključju, ampak se mora za položaj aktivno pripravljati.¹⁴ Ker pa narava ne more zagotoviti krepostnega vedenja, je potrebna izobrazba, da oblikuje značaj. Ta je prirojen, a ga moramo ustrezno izoblikovati. S tem naletimo na enega izmed paradoksov humanistične izobrazbe. Posameznik se lahko, v teoriji, nauči vsega, a ga pri tem omejuje njegova narava, njegova zmožnost pa je razložena s teorijo o štirih tekočinah (humorjih).¹⁵ Rebecca Bushnell trdi, da renesančni humanizem ni poskušal oblikovati vsakogar v univerzalno idealnega posameznika, a hkrati tudi ni zagovarjal edinstvenosti vsakega posameznika, temveč je identificiral različne »tipe« in opozarjal na razlike (premoženje, spol, starost itd.) ter priznaval omejenost učiteljeve moči nad učenci.¹⁶ Tu sta ključni vprašanji. Kakšno je bilo razmerje med podedovanim talentom ter pridobljenimi veščinami in znanjem? Kako točno se je talent (*ingenium*) razvil v spretnost in moralno vrlino? Kot bo razvidno v nadaljevanju, ima vladar prednost zaradi svojega rodu, ki je hkrati ovira, saj se mu zato želi marsikdo prikupiti, zaradi česar vzgoje vladarja ne smemo zaupati vsakomur. Kdo sploh postane vzgojitelj, če sklepamo, da mora imeti specifična znanja, ki si jih lahko pridobi le pri konkretnem soočanju s političnimi problemi?¹⁷ Ob očetu, ki deluje kot vzgojitelj v prvih letih, predvidi Saavedra še niz drugih vzgojiteljev, katerih moč in vpliv je omejen. Pomembno ni le znanje, ki ga taka oseba ima, ampak način učenja moralnih in intelektualnih vrlin, saj se moramo učiti od verodostojnih. Znanje in vrline se smiselno povezujejo in pogojujejo, s čimer Saavedra udejanja holističen humanistični pristop k vzgoji.¹⁸

14 Pogosto se je zgodilo, da je zavladal kdo, ki se za vlogo vladarja ni aktivno pripravljaj, npr. zaradi smrti starejšega brata.

15 Saavedra opozarja na pomen lastnosti otrok in njihove narave, ki jih usmerja in pogojuje, in se osredotoči na fiziognomiko otroškega obraza, ki nam lahko razkrije značaj otroka (I, I, 6). O tem, da je vzgojo potrebno prilagoditi »humorjem« (I, II, 12). Tu velja opozoriti na medicinsko tradicijo, ki je bila razvita v Španiji. Juan Huarte de San Juan je v delu *Examen de ingenios para las ciencias* (1575) na podlagi Hipokratove in Galenove medicinske teorije zgradil metodo, s katero je razloži posameznikovo sposobnost za določeno umetnost ali znanost na podlagi konstitucije telesa, saj je telo vzrok razlik v talentu, saj so vse duše so ustvarjene enake v Božjih rokah. Še posebej je pri tem pomembna suhost oz. vlažnost telesa: slednja »daje prednost odličnemu spominu: naredi možgane voljne, tako da se vanje lažje vtisnejo slike in drugi podatki. Suhost pomaga razumeti, toplota pa spodbuja domišljijo. Hlad je neuporaben za um.« Znaki učenčevega videza, kot so barva in gostota las, ton kože in celo način smeha, nudijo učiteljem namige o temperamentu možganov. Galenska teorija o štirih humorjih je dala razlago, zakaj so otroci še posebej vtisljivi. Menili so, da je za otroke značilen hladen in vlažen temperament, zato so bili mehki in upogljivi. Izobraževanje je bilo tako v celoti mogoče prilagoditi prirojenim individualnim in nacionalnim značilnostim, ki izhajajo iz razlik v telesnem temperamentu. Huarte je trdil, da je nemogoče, da bi se človek odlikoval na več kot enem področju, in da je nujno, da vsak najde poklic, ki mu je »aptum natum«. Pregledno Hellersted, »From Ingenium to Virtus«, 74-6

16 Povzeto po: Helmsted, »From Ingenium to Virtus«, 76.

17 Nasproti celotni tradiciji humanistične politične pedagogike stoji nasvet Ludvika XI, ki naj bi kot edino stvar, ki se je mora naučiti njegov sin Karl VIII, izpostavil izrek *qui nescit dissimulare, nescit regnare*. O tem Bakos »Qui Nescit Dissimulare, Nescit Regnare«.

18 Tako je npr. premisa, da ni nič boljše od znanja, podkrepljena z bibličnim navedkom iz knjige Modrosti 8.5.

VZGOJA PRI SAAVEDRI

Na koncu prvega eseja Saavedra začrta premiso svojega razmisleka: »Ker sem s temi emblemi predlagal, da podam natančen model vladarja od zibelke do groba, ne bo narobe prilagoditi začetkov in sloga vsaki posamezni dobi, kot sta naredila Platon in Aristotel (I, I, 7–8).«¹⁹ Na tem mestu ne navaja posameznih spisov obeh mislecev, a je iz nadaljevanja opombe razvidno, da je imel v mislih Aristotelovo *Politiko* in Platonove *Zakone*. Saavedra je vzgojo razumel kot obveznost staršev do otrok, saj »le redko katera žival zapusti svoje mladiče brez navodil, kako naj skrbijo zase.« (I, I, 3)²⁰ Kot izpostavi, se moramo vzgoje lotiti na samem začetku, pri čemer jo primerja s sliko, ki je prav tako odvisna od začetka: »Iz majhnega semena vznikne ogromno drevo, ki, čeprav je sprva majhna vejica in zlahka gibljivo v vse smeri, ... kasneje stoji nepremično (I, I, 5).« Otroka primerja s semenom, ki ima zmožnost razvoja, če bo le deležen ustrezne skrbi od začetka.²¹ Aristotel je otroško dušo primerjal s prazno voščeno tablico, pripravljeno za pisanje – otrok je *tabula rasa*, o čemer priča tudi emblem k drugemu poglavju, ki prikazuje prazno slikarsko platno. Podmena Saavedrinega razmisleka je Aristotelova premisa, da imajo slabi začetki vedno slab konec, in da začetek določa nadaljnji potek dogajanja. Podobno razmišlja tudi v 56. eseju, kjer opozarja, da je dolžnost vladarja negovati mlade poganjke z vajo in delom, ki lahko vse popravi – a potrebno je začeti zgodaj: »Večji kot je Duh, bolj nevaren je za državo, razen če ga pravočasno ne ublaži izobraževanje.« (II, LXVI, 122)

Pri tem so možni različni pristopi. Nekatere dežele so mlade vključile v politično odločanje, a sam svetuje drugačen pristop: »Najboljši način je tisti, ki ga uporabljajo vrtnarji, da mlada drevesa presadijo v drugo zemljo, kar jim omogoči, da odvečne veje obrežejo, tako da drevo zraste ravno in visoko. Mladi redko dobro uspevajo v domači državi, kajti njihovi prijatelji in sorodniki jih zaradi prevelike popustljivosti naredijo ekstravagantne. V tujini je drugače, saj jih nujnost zavezuje, da urejajo svoja dejanja in si prizadevajo pridobiti spoštovanje ljudi.« (Prav tam.)²² Potovanja je Saavedra izpostavil kot najboljši

19 Četudi nikjer ne navede obdobj, so bila najzgodnejša leta razdeljena na tri obdobja: *infantia* (od rojstva do približno 7. let), *pueritia* (približno 7–14) in *adolescentia* (približno 14–25). Vsako obdobje odraščanja ima svoje značilnosti in posledično zahteva različne oblike vzgoje.

20 Da je narava človeku mačeha, saj ga ni opremila z ničimer za življenje, je bil topos predmoderne. A dala mu je razum, ki mu lahko nadomesti vse drugo.

21 Podobno: »Otroci so kot mlada drevesa, na katera morate vcepiti vejo (kot lahko rečem) istega Očeta, da jih pripeljeta do popolnosti. Ti cepiči so slavni primeri, ki v prihodnost vlivajo vrline svojih prednikov in obrodijo odličen sad.« (I, II, 16) Metafore semena, kot tudi druge vrtnarske metafore, so bile med humanističnimi misleci izjemno pogoste. Bushnell, *A Culture of Teaching*, 81–93.

22 Kot zapiše v nadaljevanju, so ravno potovanja naredila Platona, Likurga, Solona in Pitagoro za preudarne zakonodajalce in filozofe. Zapiše tudi, da če vladar ne more umiriti svojega sina, je najboljšje zdravilo, da ga dajo v izobrazbo na drug dvor pod zaščito kakšnega drugega vladarja.« (II, C, 371).

način učenja preudarnosti, če so le namenjena pridobivanju informacij. Kot drugo svetuje ustanovitev internatov, kjer bi se šolali otroci plemičev: »V Španiji je bilo v ta namen postavljenih več visokih šol, ki so veljala za semenišče sposobnih mož za upravljanje vlade; čeprav so se te ustanove morda zdele nečimrne in lahkomišelnosti, pa so bile koristne, saj so naučili ubogati tiste, ki so nato ukazovali.« (II, LXVI, 123) Taka izobraževalna ustanova je poskrbela za vzgojo novih voditeljev: »Narava je postavila v glavo, ki ima poveljstvo nad celotnim telesom, razumevanje za dojetje znanosti in spomin za njihovo ohranjanje, rokam in drugim delom pa je dala nagnjenost k poslušnosti.« (Prav tam.) Saavedra s korpološko metaforo izenači vladarja z glavo, ki mu daje intelektualne sposobnosti.

Delikatnosti vzgoje je posvečen tretji esej, kjer izpostavi nenehno iskanje srednje mere, ki ni nikoli dosežena. Tako starši kot vzgojitelj so soočeni z vprašanjem, katero znanje in koliko znanja potrebuje otrok, predvsem pa prestolonaslednik, ki mora biti pripravljen na ključno nalogo: uspešno vladanje. Saavedra Aristotelov ideal srednje mere izrazi skozi ideal zmernosti.²³ Odmik od srednje mere vladarja spravi v težave, pri čemer nezmernost ne škodi le njemu, ampak tudi, če ne še bolj, njegovim podanikom. Kreposten človek bi se moral izogibati skrajnostim in dober vladar mora ravnati enako: »Umetnost vladanja je v izogibanju skrajnostim, išče pa srednjo pot, kjer prebivajo vrline.« (II, LXVIII, 146) Zatorej se mora vladar naučiti obvladovati svoje strasti, da deluje v skladu z razumom (II, LXVIII, 148).²⁴

Pedagoški ideal, ki mu Saavedra sledi, je horacijevski *utile dulci*, o čemer piše v XLII. eseju, kjer navede Horacijeve verze (I, XLII, 299) in poudari, da se mora vladar med učenjem igrati: »Otroške igre, h katerim prestolonaslednika vodi naravni impulz, so znak in napoved zrelejših dejanj. Narava ni nikoli niti za trenutek mirna, toda od samega rojstva svojega potomstva je marljiva v oblikovanju uma in telesa.«²⁵ Še več, vladar lahko načelo *utile dulci* uporabi tudi v politiki: »*Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*. V tem je glavna umetnost vladanja; to je prva politika na svetu, česar nas je naučila starodavna filozofija, ki navaja, da je Orfej prisilil zveri, da so mu sledile.« (I, XLII, 300) Bodoči vladar se z igro uči vlog, ki jih bo moral opravljati: »Končno naj igra vlogo kralja ..., sprejema prošnje, daje avdience, posvečuje; kaznuje, nagrajuje, poveljuje ali vodi vojsko, oblega mesta V tovrstnih poskusih se je Kir izobraževal od malega in pozneje postal ugleden general.« (I, II, 17)²⁶ Učenje

23 Da je potrebno pazljivo pristopati k vzgoji, izrazi takole: »Nazadnje je potrebno vaje uporabljati zmerno, da ne naredijo uma niti divjega niti neumnega ... Zato ni primerno utrujati tako telesa kot uma hkrati, kajti to početje ima nasprotujoče učinke; tisto, kar spodbuja telo je ovira za um, in obratno.« (I, 25)

24 Saavedra iz narave izbere primer zmernosti: »Narava je med surovost poletja in zime postavila blagodejnost pomladi in jeseni« (I, IV, 37–38).

25 O tem tudi Hellerstedt, »From Ingenium to Virtus«, 86.

26 Pri tem ne navede opombe, a je verjeti, da gre za podatek iz Ksenofonta.

poteka kot *mimesis*, oponašanja preteklega, ki je umeščeno v igro. To pomeni, da je treba poučevanje izvajati z uporabo »igre in užitka« (*lusu & oblectatione*) in ne kaznovanjem.²⁷ Hkrati se uči tudi preko podob, kot so na primer kipi, ki delujejo kot *loci communes*, in spomnijo ter opominjajo na določene kreposti. Saavedrina pedagogika je bila scela potopljena v humanistično kulturo. Sam vzgojitelj je predstavljen kot zgled kreposti in zmernosti, preudarne presoje v zasebnih in javnih zadevah, ki ga je vredno posnemati. Sam ne sme le poznati predmetov in veščin, ki jih poučuje, ampak, mora biti utelešenje izobraževalnih ciljev.

S premikom k tematiki *utile dulci* in načinom poučevanja se dotaknemo uravnavanja časa, namenjenega študiju, in prostega časa, kar povzame pojem *re-creatio*, saj je potrebno skrbeti tako za dušo kot telo ter najti pravo mero.²⁸ Prestolonaslednik se mora izogibati »brezobzirni nevednosti, ki rodi prezir in posmeh, poleg tega pa je izpostavljena tisočerim napakam« (I, 29), a tudi pretiranemu študiju, saj »odvrča um od skrbi vladanja. Pogovor muze je zelo prijeten in nihče ga brez nejevolje ne bi zamenjal za utrujenost in težave posvetovanj.« (I, 30)

Vzgoja zahteva tudi odmor, saj dela ni mogoče nadaljevati brez odmora: »Iz gibanja pride počitek in od tod ponovno gibanje«, s čimer se naveže na Aristotela. Zaradi tega sta dan in noč razdelila ure na delo in počitek, saj »nenehno delo oslabi telo in omami um; tako kot tudi preveč sproščenosti.«²⁹ Zato bi moral spanec delovati kot »zalivanje rastlin, ki jih osveži, ne pa utopi: pretiran spanec izčrpava telo.«³⁰ Po Saavedrinem mnenju ni boljših popestri- tev od tistih, ki hkrati poustvarjajo in poučujejo um, kot je npr. pogovor izkuš- šenih in učenih oseb.³¹ A kaj ko dandanes bolj kot obkrožanje z učenjaki, med vladarji prevladuje družba norčkov (II, LXXII, 178).

Prosti čas je čas, ki ga mora vladar dobro izkoristiti. V tem lahko vidimo nenehno prisilo, kar se da najbolje uporabiti čas. Gre za umetnosti, kjer naj združi delovanje uma in telesa. Saavedra tu spet našteva antične primere. »Pri uporabi in izvajanju teh umetnosti je treba upoštevati dve stvari; eno je, da jih ne smemo izvajati javno, temveč zasebno, kot je to počel cesar Aleksander Sever,« ... »da jim ne namenja preveč časa in si ne želi preseči drugih,« ter da ne pozabi, da je njegov osnoven namen dobro upravljanje države (I, VI,

27 Ideja, da bi študij naredili privlačnejši z uporabo iger, je bila običajna v humanistični tradiciji. Bila je tesno povezana z vprašanjem individualnosti genija. Uporabo lesenih črk je zagovarjal tudi sveti Hieronim.

28 Podobno izpostavi tudi Plutarh, *O vzgoji otrok*, 8b–8e.

29 Kot avtorja te misli navede Senekovo delo *De tranquillitate animi*.

30 V nadaljevanju izpostavi, da mora biti delo pomešano z razvedrilom in zabavo, »da ga ne bi niti tlačilo prvo niti izčrpavalo drugo: kot mlin, ki nima česa zmleti, nosi ven sam.« (II, LXXII, 179)

31 V podkrepitev navede primere cesarja Hadrijana, neapeljskega kralja Alfonza, pa tudi Trajanov odnos s Plinijem.

40–1).³² Obstaja delitev na znanosti, ki naj jih vladar izvaja v javnosti, in tiste, ki jih izvaja zasebno – tako npr. glasba sodi v njegovo zasebnost. Pomembna je podoba, ki jo vladar oblikuje o sebi, pri čemer Saavedra sledi ideji vladarja, ki se karseda malo pojavlja v javnosti.

Pri počitku je potrebno upoštevati naravo in starost učenca pa tudi kakovost razvedrila, saj to ne sme biti žaljivo: »Nekatere zabave ne samo ponižajo uma, ampak tudi zmanjšajo vladarjevo avtoriteto,« pri čemer navede primere vladarjev, ki so se nedostojno zabavali (II, LXXII, 179). Počitek ne sme biti brezdelje, ampak osvežitev, ki si ga lahko privoščijo tudi državljani: »Včasih bi bilo primerno zabavati ljudi z javnimi zabavami, da bi malo zadihali in se živahneje vrnili k svojemu delu ...: kajti če so vedno žalostni in melanholični, se upirajo. Če jim je dovoljena osvežitev in rekreacija, so pripravljeni prenesti marsikatero breme in živeti poslušno. (II, LXXII, 180)

Pri Saavedri beremo, da je študij lahko naporen in včasih tudi dolgočasen, zlasti za tiste, ki ga niso vajeni, zato ga je potrebno obogatiti z drugimi dejavnostmi. Eden bolj priljubljenih neformalnih načinov učenja je bil lov, saj po mnenju Saavedre spodbuja aktivnost in utrjuje telo, daje priložnost za uporabo vojaških veščin, spoznavanje terena in priložnosti za napad ter uči, kaj lahko pričakujemo na bojnem polju; pogled na kri divjih zveri in njihovo gibanje pa »utrdita um in navdihneta velikodušne misli, kot so prezir strahu in nevarnosti«. Kot poslednje, a ne najmanj pomembno, samota gozda in tišina povzdigneta misli k veličastnim dejanjem (I, II, 25).³³ Lov ni zgolj način neformalnega učenja in sredstvo za krepitev telesa, ampak tudi način, kako lahko mlad vladar »potrjuje um in telo«. Podobno je s sabljanjem, konjskimi dirkami ... pa tudi umetnostmi, kot sta glasba in slikarstvo, ki so del izobraževanja: »saj so potrebne za osvežitev duha, ko je izčrpan zaradi vztrajnosti,« pod pogojem, da je ukvarjanje z njimi zmerno: »da ne bi zapravili časa, ki bi ga bilo potrebno posvetiti politiki.« (II, LXXII, 179)³⁴ Prepletenost igre, užitka in dela je potrebna zaradi *moderatio* čustev, zato je mora vzgojitelj pri vzgoji delovati z zmernostjo, poglavitnim *modus vivendi*. Preveč izobrazbe lahko slabo vpliva – predvsem pa učencu pred oči ne smejo postaviti ničesar, kar bi lahko nanj negativno vplivalo (I, I, 7–8). Vse vaje morajo biti zmerne: »kajti um ni nič manj utrjen zaradi obilice dela, ter lahko postane brezčuten in neobčutljiv kot Telo. Zato ni primerno utrujati obeh hkrati, saj to povzroči nasprotno učinke« (I, II, 25), s čimer povzame Aristotelove misli iz osme knjige *Politike* (8.4), ki jo navaja v opombi.

32 »Razlog za to je, da mislimo, da je prezira vreden pogled videti roko, ki nosi žezlo in vlada kraljestvu, kako drži palico ali svinčnik.« (I, VI, 40)

33 Kot avtoriteta mu tu služi Plinij.

34 Pogosto je opazen monarhov strah pred specializacijo, ki se zdi najbolj intenziven v odnosu do umetnosti. Ničesar ne sme poskušati obvladati bolje od ljudi, ki so iz ene od teh dejavnosti naredili poklic. Podobno: »Kajti obstajajo nekatere svobodne znanosti, katerih površno poznavanje hvalevredno, vendar je škodljivo, če jih naredimo za edino delo in želimo v njih doseči popolnost.« (I, IV, 31)

Vzgojo se začne v domačem okolju, a mora oče hitro poskrbeti za ustrezno pomoč. Usmerimo pozornost k njegovem premisleku o izbiri pedagoga:

In kdo, prosim, je primernejši, da nauči svojega Sina, kako naj se vede, ohrani lepoto v vseh stvareh, svojo avtoriteto in dobro vladanje podanikom, kot vladar sam? Sam ima popolno znanje o vladanju, ki ga drugi poznajo le delno in s špekulacijami: Salomon se ni brez razloga hvalil, da je prejel veliko nasvetov iz navodil očetov; ker pa očetje včasih sami nimajo sposobnosti, potrebnih za dobro vzgojo svojih otrok, ali nimajo prostega časa, da bi prevzeli te težave nase, je treba iskati učitelje neoporečnega življenja in pogovora ... Iz vseh teh razlogov bi morali kralji skrbeti za svoje otroke in jim izbrati vzgojitelje iz dobre družine in dobrih jeter, zdrave tako v umu kot telesu, predvsem pa zveste in pravične, zavezane interesu vladarja in domovine.« (I, I, 4)

To podkrepi še z analogijo iz narave: »Če bi sova učila orla, ga ne bi naučila gledati v sonce ali se dvigniti nad vzvišene cedre; njena šola bi bila v celoti v temi.«³⁵ Enako se pripeti prestolonasledniku, če njegova vzgoja pride v neprave roke. Vzgojitelji morajo biti »hrabri možje velikega duha, izkušeni v vseh zadevah, tako v miru in vojni«, kot je bil npr. Seneka (I, I, 4). Vsak poklic zahteva svojo metodo, ki omogoča, da izpelje svoje delo, in poučevanje je eno najtežavnejših: tako pri kmetijstvu in umetnosti krotjenja divjih živali mora biti tisti, ki upravlja ljudi, obdarjen z izjemnim deležem modrosti.³⁶

Nikakor pa vzgoje ne smemo zaupati ženskam, saj te s svojim vedenjem oslabijo um in vanj vtisnejo strasti, ki s časom poženejo globoke korenine, in vplivajo na vedenje: »tisti, ki so vzgojeni tako nežno, da do njih ne more priti niti sonce, niti veter niti drug zrak, temveč le dišave, se izkažejo za preveč občutljive in malo primerne za vladanje; nasprotno so močni in sposobni tisti, ki svoja telesa usposobijo za naporne vaje.« (I, III, 20)³⁷ To ponovno podkrepi z analogijo iz narave, kjer primerja vrtnice in korale³⁸ – vladar mora biti močan in robusten kot korale, ki jih nenehno premetavajo valovi. Kot se retorično vpraša Saavedra: »Čemu služi vladar občutljivega telesa, če zadovoljuje samo Oči in ne izpolnjuje Dolžnosti?« (I, III, 23) Življenje na dvoru človeka izpridi. Nasproti temu postavi življenje v vojaškem taboru:

Potem ko so bile razvade dvora (kolikor je to mogoče) popravljene in so vladarjeva nagnjenja dobro znana, naj si njegov mojster ali učitelj prizadeva, da ga vodi k velikemu podvigu, tako da v njegov um zaseje seme kreposti in časti,

35 Podobno (I, I, 4–5), kjer vzgojitelj primerja z vrtnarjem.

36 V opombi 5 se sklicuje na Ksenofonta: »Vsaki živali je lažje poveljevati kot človeku, zato mora biti zelo moder, kdor želi vladati ljudem.« (I, IV, 28)

37 Oporo najde v 17. poglavju sedme knjige Aristotelove *Politike*.

38 Pri Saavedri poudarki iz narave predstavljajo enega temeljev argumentacijskega sistema.

tako dobro skrito, da bo, ko odraste, težko presodil, ali sta plod narave ali umetnosti. Naj spodbudijo kreposti s častjo, pregrehe označijo z sramoto, vznemirijo posnemanje s primerom. (I, II, 16)³⁹

Zato je mladeniče potrebno obvarovati pred razvadami, še zlasti tistimi, ki vodijo k lenobi ali sovraštvu, saj se ravno te najlažje vtisnejo v možgane: »Paziti je treba, da princ ne sliši nobenih umazanih ali opolzkih izrazov, še manj pa mu sme biti dovoljeno, da jih uporablja sam.« (I, II, 15) Posebno pozornost nameni izbiri dojilje, ki jih sicer zavrača, saj je matere narava oskrbela s hrano, a jih skrb za lepoto včasih odvrča od dojenja. Če je potrebno dati otroka dojilji, naj bo ta: »zdrava, iz dobre družine in dobro vzgojeni; kajti kakor je otrok od spočetja do rojstva hranjen v telesu svoje matere, tako je tudi od svojega rojstva do odstavitve na prsih dojilje; to obdobje je daljše od drugega, zato otrok vsrka več narave dojilje kot svoje matere.« (I, I, 2) Tudi Plutarh v *O vzgoji otrok* opozarja, da je pomembno, da ga doji in hrani njegova mama, saj to opravi z večjo ljubeznijo in skrbjo kot dojilja, ki delo opravi za denar, hkrati pa dojiljino mleko lahko preoblikuje značaj otroka.⁴⁰

Vrnimo se k vprašanju izbire pravega vzgojitelja. Saavedra navede primer Perzijcev, ki so, da bi se izognili nevšečnosti, zaupali sinove v skrb vrednim in preudarnim osebam,⁴¹ katerih »skrb bi morala biti v prvih sedmih letih njihovega življenja, da organizirajo njihova telesa, v drugem (tj. obdobju) pa, da okrepijo njihovo telo z mečevanjem in podobnimi vajami.«⁴² Tem vzgojiteljem so v nadaljevanju dodali še štiri izbrane osebe, ki so dale vzgoji zaključne poteze: »prvi jih je naredil za učenjake; drugi, preudaren, trezen mož, jih je naučil vladati in brzdati strasti; tretji je bil ljubitelj pravičnosti in jim je vcepil pravo; nazadnje jih je četrti, izjemno hraber in izkušen, poučeval o vojaški disciplini; še posebej si je prizadeval s spodbudami k časti, da bi njihove misli odvrnil od strahu«. (I, II, 10–11)

Ustreznega učnega načrta ni mogoče sestaviti brez poznavanja otrokove narave (I, I, 5). Pri izbiri vzgojitelja ne smemo izbirati zgolj tistih, ki »so najuglednejši za učenje in znanje, saj so na splošno preveliki ljubitelji miru in marljivega brezdolja, tuji pogovoru, ljudje brez odločnosti in neprimerni za vodenje preudarnih zadev. Toda tisti, ki so učeni in izkušeni politiki, lahko princa poleg znanosti naučijo tudi umetnosti vladanja.« (I, IV, 31) Pomenljiv primer, ki dokazuje, kako pomembna je dobra in častna vzgoja, je Filip Makedonski,

³⁹ Gl. tudi 12.

⁴⁰ Po Aristotelovi teoriji je bilo mleko prevreta kri, zato je s pitjem mleka posredno prevzemal lastnosti tistega, ki doji, in posrkal tudi del nje, kar bo vplivalo na njegovo življenje. Hkrati pa je z načinom življenja dojilje povezana tudi kakovost mleka. Predno mati izbere dojiljo, mora spoznati tudi lastnosti svojega otroka, njegove humorje in značilnost, kar ji bo pomagalo pri izbiri.

⁴¹ Kot podkrepitev navede Plutahovo misel, ki navaja, da je Alkibiad rekel, da otroka ne vzgaja dojilja, ki je premalo častna, ampak evnuhi, ki veljajo za najboljše od tistih, ki se nahajajo ob kralju.

⁴² Pred tem navaja primer medvedke, ki poskrbi, da se vse okončine razvijejo.

ki je »v svojih pismih Aristotelu ob rojstvu sina Aleksandra izjavil, da mora biti hvaležen bogovom, ne toliko zato, ker mu je dal sina, ampak ker je bil rojen v času, ko lahko izkoristi takega Mojstra. In prav gotovo nikoli ni prikladno vsega prepustiti delovanju narave. Ta je sicer dobra, a tudi najboljše je nepopolno in zahteva nekaj zunanega truda oz. vzgoje.« (I, II, 11)⁴³

Pri tem ne smemo spregledati načina poučevanja in podajanja snovi, ki je prilagojeno vladarju: »Učitelj mora vladarja grajati na samem, ne pred družbo, saj lahko postane trmast, ko vidi, da so njegove razvade javne. V dveh Homerjevih verzih je primerno opisano, kako ga mora poučiti, kako naj uboga: »Svetuj, ukazuj mu in predlagaj, kaj je dobro / Ubogal bo, ko bo zanj najbolje.« (I, II, 18) Vzgojitelja mora omejiti in usmeriti prestolonaslednikove interese, saj ta še nima razvite preudarnosti in težko sam presodi, kaj je zanj dobro. Njegova naloga je, da

nekoliko ublaži željo po znanju, ki je običajno najbolj goreča pri najbolj razumih; kot beremo o Agricolovi materi, ki je ohladila vročičnost sinovega uma, ko se je v mladosti zdelo, da preveč vneto študira filozofijo ... Tako kot pri telesnih pregrehah je tudi pri učenju presežek škodljiv za um. Zato bo dovolj, da princ okusi umetnost in znanost »en passant«. (I, IV, 31)

Nihče ne potrebuje toliko modrosti kot vladar, ki vlada vsem, oziroma kot to zapiše Vegecij, ki ga Saavedra navaja: »Nikogar ni, s katerim bi bila modrost bolj primerna kot princ, čigar doktrina bi morala koristiti vsem njegovim podanikom« (I, IV, 29). Poudarek naj bo na praktičnem znanju, zlasti tistem, ki zadeva vojno in mir, pri čemer bo vzgojitelj »vzel toliko, kolikor bo zadostovalo za ponazoritev njegovega razumevanja in urejanje njegove presoje; naj preživi samo svoje ure prostega časa v tej plemeniti vaji, kot pravi Tacit, da je to počel Helvidij Prisk«. Tu vidimo primer argumentacije, ki je pri Saavedri pogosta. Četudi bi lahko zgolj navedel, da mora vladar vaditi, kot avtoriteta nastopi Helvidij Prisk (v opombi je naveden tudi neposreden navedek iz Tacita), ki naj s svojim zgledom podkrepi nujnost takega delovanja. Velja se vprašati, ali je argumentaciji res usmerjena k Tacitovi avtoriteti in ali je bralcem ime Helvidija Priska res kaj pomenilo.

Vrnimo se k pedagoškim praksam, ki jih Saavedra predstavi. Kot dobro prakso poučevanja razen Homerjeve misli izpostavi rimsko prakso poučevanja, ki je bila na začetku dobra, a se je spridila:

Rimljani so, da bi preprečili zlo, izmed svojih družin izbrali za učitelja svojih sinov starca, čigar skrb in služba je bila, da jim zagotovi dobro izobrazbo. V njegovi prisotnosti ni bilo dovoljeno govoriti nesramnih besed ali priznati nespodobnih

43 Kot drug primer je izpostavljen Plutarh, ki je svetoval Trajanu, kar Saavedra izpostavi kot razlog, da je le-ta postal ugleden vladar (I, II, 12).

dejanj. Zasnova te stroge discipline je bila, da bi njihova narava ostala čista in neomadeževana, da bi zlahka sprejeli poštene poklice. Kvintilijan obžaluje, da so v njegovem času zanemarjali ta način vzgoje. Otroci so običajno vzgajani med služabniki, s čimer so se učili posnemati njihove razvade. (I, II, 13–4)

Pričujoči odstavek, ki v temelji na Kvintilijanovem premisleku, pokaže ideal vzgoje: starejši vzgojitelj iz dobre družine, obdarjen s preudarnostjo in izkušnjami, bo omejil vsakršno nespametno govorjenje in tudi sam ne bo govoril nespametno. V tem odstavku ne smemo videti zgolj lamentacije nad propadom vzgoje, ampak tudi priznanje pomena učenja s posnemanjem – slabi vzori vodijo v razvrat, zaradi česar je nujno potrebno poskrbeti za čim boljšega vzgojitelja. Vladar je, kot je bilo že omenjeno, pod vplivom številnih prilizovalcev, ki mu poskušajo povedati tisto, kar želi slišati, resnico pa utajijo.⁴⁴

Vzgojitelj mora biti marljiv pri načinih poučevanja. Učno snov mora: »prikriti v neko prijetno igro«, da bi se učenčev um učil nezavedno, pri čemer Saavedra navede pedagoške pripomočke. Da bi ga naučili brati, lahko vzgojitelj naredi štiriindvajset majhnih kock, na vsako od njih vgravira črko abecede, pri čemer zmaga tisti, ki sestavi največ zlogov ali celotno besedo. Pisati ga lahko nauči, če vgravira črke na tanko ploščo, ki jo postavi na papir, tako da otrok sledi brazdam, z roko in peresom. Tudi znanje jezikov ni manj potrebno za princa, saj sta nenehna prisotnost tolmača ali branje prevoda nezaželena, pa tudi resnica s tem izgubi veliko svoje moči in energije.⁴⁵

Med nujno znanje sodita tudi geografija in kozmografija, brez katerih je politika »slepa«. Kot učno metodo ponuja umetno izdelano tapiserijo, ki bi predstavljala splošni opis, oziroma »zemljevid vesolja, sveta in najbolj izjemnih držav, skupaj z bolj slavnimi rekami, gorami, mesti in drugimi zanimivimi kraji.« A najpomembnejše znanje je vljudnost, ki jo retorično poimenuje »krona znanosti«, kar podkrepi s Kasiodorjevim mnenjem, da gre za diadem vladarjev (I, V, 38/9). Znanosti morajo biti »središče duše«, medtem ko je »znanje enega, brez okraskov drugega, neke vrste nevednost, saj je znanje podobno devetim muzami, ki si sežejo v roke in naredijo krog, ko plešejo.« (I, V, 39) V nadaljevanju se dotakne toposa učenja kot početja, ki zahteva napor: »Kako utrujajoča stvar je filozofija, če je prestroga in ni prilagojena z vljudnostjo in človečnostjo? Ti sta potrebni, da vladar ublaži osornost svoje vladavine.« (I, VI, 39)

Poseben pomen je pripisan glasbi in poeziji, ki sta pri Saavedri povezani: »Včasih bo glasba (ta ljubka in čudovita guvernerka strasti), pravilno dvignila razpoloženje. Včasih mu dovolite (tj. prestolonasledniku), da sliši Panegirike, ki jih recitirajo, da bi ga spodbudili k posnemanju vrlin, občasno naj jih

44 Klasičen antični primer so Plutarhovi spisi. Sunčič, »Moralna vzgoja grških veljakov«.

45 Kot navaja v nadaljevanju, se jezikov najlažje naučimo preko stika z drugimi kulturami, ne pa s pomočjo predpisov, saj ti zmedejo um. (I, V, 35)

recitira sam ali pa s svojimi mladimi spremljevalci nastopa kot na odru, s čimer podžge svoj um: kajti moč in učinkovitost dejanja se postopoma vtisneta vanj, da se zdi enak osebi, ki jo predstavlja. Končno naj igra vlogo kralja med njimi, sprejema prošnje, daje avdience, kaznuje, nagraduje, poveljuje ali vodi vojsko ...» (I, II, 16–7). To nas lahko spomni na prej navedeno misel o igranju vlog. Še posebno moč ima glasba, ki je zmožna oblikovati človekovega duha in ga spodbuditi k celostnem udejanjanju, kakor je priporočil tudi Aristotel: »Kar se tiče Poezije, imajo rime enak učinek kot note. ... In vendar mora biti vladar z njo zmeren, saj je sladkost velika ovira za plemenita dejanja, kajti ko je um enkrat očaran s čari svojih misli in predstav kot slavček z melodijo svojega glasu, postane tako navdušen nad pesniškimi lepotami, da se njegova ostrina otopi in se ni več zmožen soočiti s težavami, s katerimi se srečuje pri vladanju«. (I, VI, 41/2)

Med znanosti, ki ne pritečejo vladarju, sodijo kemija, ki je v tistem obdobju še vedno predvsem alkimija (I, VI, 42), astrologija in tudi teologija.⁴⁶ Mladini je potrebno vcepiti strah pred bogom, kar pa ne pomeni, da se morajo ukvarjati s teološkimi razpravami. Saavedra se jasno zoperstavi spekulativnem znanju, s čimer sledi duhu novoveških mislecev političnega. Um, ki je preveč osredotočen na spekulacijo, je: »počasen v delovanju in strašljiv v razrešitvi,« kar omejuje presojo.⁴⁷ (I, IV, 30)

Čeprav v prvih šestih esejih ni predstavljena, ne moremo mimo vojaške discipline in urjenja. Poglavitni vir novoveških avtorjev je bil Vegecij, ki je opisal idealno usposabljanje rimske cesarske vojske v trenutku njenega največjega obsega. Usposabljanje je poimenoval »bitke brez krvi« ter pokazal, da slednje ni nujno zgolj zaradi enotnega delovanja vojske, ampak tudi, ker bi lahko preobilica prostega časa pri vojaki spodbudila pregrešne misli. Kot drugi pomemben vir nastopajo primeri iz Tacita, ki opisuje urjenje vojske.⁴⁸ Da bi imela država karseda dobre vojake, je dolžnost princev, da jim podeljujejo usluge in časti in predvsem skrbijo za njihovo vzgojo: »kajti narava proizvede malo hrabrih mož; toda delavnost z dobrim poukom jih vzgoji veliko«⁴⁹, za kar bi morali skrbeti kapitani, polkovniki in generali (II, LXXXII, 250).⁵⁰ V nadaljevanju ponudi primerjavo, ko zapiše, da ima cerkev svoje vzgojne zavode za vzgojo svojih duhovnih vojakov, ki jo branijo, medtem ko jih posvetna

46 Pri geometriji bo dovolj, če bo znal z instrumenti meriti razdalje, meriti višine in globine. Kot nepotrebno znanje npr. navaja znanje kralja Alfonza Modrega o potresih (I, IV, 30).

47 »Če oko gleda na predmete z odbito sončno svetlobo, jih jasno in razločno vidi takšne, kot so; če pa je pritrjen neposredno na sončne žarke, je tako zaslepljen s preveč sijaja, da ne more niti razločiti njihovih barv in figur. tisti, ki se preveč vneta ukvarjajo s študijem modrosti in učenja, so manj primerni za javni posel. Pravi razum nikoli ne sodi bolje kot takrat, ko je svoboden in ločen od sporov in subtilnosti šol – kot avtoriteta Salomon.«

48 Za vojaško izobraževanje v antiki gl. Bannard, »Vegetius«, 492.

49 Gre za navedek iz Vegecija.

50 V poglavju se prepletajo antični in biblični navedki.

nima (II, LXXXII, 251). Edina priprava na vojaško službo ni le lov, ki smo ga predhodno navedli, ampak se spoznavanje z vojsko začne že v ranem otroštvu preko igre:

Prav tako mora vladar vedeti, kako voditi vojsko; v ta namen naj ima vojake vseh vrst, pešce in konje, ulite v kovino; z njimi lahko sestavi vojsko, jih razdeli v polke, čete, ter posnema nek model. Predstave bi morale vedno posnemati stvari, ki jih je treba kasneje izvajati z večjo resnostjo. S tem se bo nečutno in brez kakršnih koli težav lotil teh umetnosti; in ko v njem zasveti luč Razuma, bo bolj sposoben popolnega spoznanja o njih s Pogovorom izobraženih mož in zlasti takšnih, ki so bili seznanjeni z zadevami miru in vojne in so se v njih vadili, ki bodo pojasnili vzroke in posledice. Kajti znanje o teh stvareh je v tem času bolj uporabno, lažje pridobljeno in najmanj utruja um.

Ključna političnega delovanje je preudarnost, ki je od Aristotela naprej glavna vrlina soočanja s posebnim (*Nikomahova etika* 6.8, 1142a13–15). V zgodnjem novem veku je postala avtonomnejša v odnosu do krščanske etike in klasične moralne filozofije.⁵¹ Preudarnost je moč uma, ki gleda v vse smeri, se spominja preteklosti, ocenjuje sedanjost, sluti prihodnost. Glavne lastnosti so diskretnost, ostrina, bistroumnost in duhovitost. Vse to se lahko pridobi z izobraževanjem, potovanji, izkušnjami, starostjo, branjem:

Naj nihče ne misli, da so te vaje nepomembne pri vzgoji otrok vladarjev; kajti Izkušnja, najboljša Gospodarica, nas uči, da se fantje sami od sebe naučijo veliko stvari, ki jih niso dosegli z navodili Mojstra. Še manj pa bi si moral kdo predstavljati, da raznolikost teh metod prej ustvarja predsodke kot spodbuja izobraževanje. Če hočemo ukrotiti in obvladati konja, je potrebnih toliko orodij, kot so brzda, uzda ...; če je potrebnih toliko predpisov, kakšna skrb in delavnost se nam zdita dovolj za oblikovanje popolnega princa, ki ne sme poveljevati ne le nevedni drhali, ampak celo mojstrom znanosti? Vladati ljudem ni darilo narave, temveč izkušnje in špekulacije; zdi se, da je umetnost umetnosti, znanost znanosti,⁵² katere popolnosti ne bo nikoli nihče dosegel.

Četudi je preudarnost deloma pogojena z naravo, »jo mora Učenje izpopolniti; kajti da bi dobro vedeli, kako izbrati dobro in zavrniti nasprotno, je potrebno splošno znanje in dolgotrajno opazovanje primerov iz preteklosti in sedanjosti, česar ni mogoče popolnoma doseči brez dela in študija; nič torej vladarju ni tako potrebno kot luč in okras dobre literature; Kajti zaradi pomanjkanja znanja o teh stvareh (pravi Alfonz Modri) bo princ dolžan vzeti za

51 Najboljši pregled razvoja prinaša Viroli, *From Politics to Reason of State*.

52 *Ars artium, scientia scientiarum*. Gre za izrek Gregorja Nazianškega.

pomočnika tistega, ki ga razume.« (I, IV, 27/8)⁵³ Kot zapiše na drugem mestu: »Naj izbira preudarne ministre, prijatelje miru in javno tišino; kajti na ta način si bodo njegovi podložni umi, oblikovani za lahkotno in nežno uporabo, obljubili isto od Naslednika in zato ne bodo poskušali z nobeno inovacijo.« (II, C, 374)

Saavedra zagovarja idejo, da se mora vladar naučiti vsega, a z mero. Cilje vzgojnega programa definira v smislu »modrosti in filozofije« potrebne za življenje, ki mora biti uravnavana v skladu z najvišjimi moralnimi vrednotami, ki jih je potrebno izoblikovati. Povzetek razmisleka ponudi v stotem eseju, kjer izpostavi, da je skrb za dediča naravna dolžnost staršev, »ki bi jo morali izpolnjevati z največjo skrbnostjo, saj v svojih sinovih na nek način živijo večno«, ter izpostavi, da ga k temu zavezuje narava, ne glede na nekaj slabih primerov: »Če bi princ te sume preprečil s političnimi metodami, naj svojemu sinu dovoli sodelovanje pri upravljanju tako civilnih kot vojaških zadev, nikoli pa pri razdeljevanju naklonjenosti ... Z eno besedo, lahko ga sprejmejo v državne skrivnosti, ne pa v srca podanikov.« (II, C, 369/70)

EMBLEMI

Pred koncem se ustavimo še pri emblemih, ki zadevajo prvih petih poglavij. Kot smo izpostavili v uvodu, so bili le-ti pomembni pri oblikovanju argumentacije. Emblemi so bili delno spremenjeni glede na prvo izdajo. Prvi emblema z motom HINC LABOR ET VIRTUS (od tod delo in vrednost) prikazuje Herkula, ki v zibki pod baldahinom z majhnimi rokami raztrga kačo. Namen emblema je ponazoriti, da je pogum prirojen in ne pridobljen, a bo prstolonaslednikova izobrazba pomagala izpopolniti njegovo telo in duha in tako ustvarila celostno osebnost. Tudi drugi emblema z motom AD OMNIA (za vse) je enak v obeh izdajah. Vidimo prazno platno, pred katerim se vidi slikarjeva roka, ki drži paleto z razporejenimi barvami in več čopiči. Belo platno simbolizira, da se človek rodi gol in si šele kasneje pridobi razum, spomin in domišljijo. To izhaja od Aristotela, ki je v tretji knjigi spisa *O duši* otrokovo razumevanje enačil s prazno ploščo. Tretji emblema z motom ROBUR ET DECUS (moč in lepota) prikazuje korale, ki se dvigajo iz morja in se v stiku z vetrom strdijo, kar nakazuje, da bo vladar, ki se podredi izobraževanju in utrjevanju duha, boljši od tistega, ki se obdaja z darili in podreja razvajanju.

Razliko vidimo v četrtem emblemu, ki nosi moto NON SOLVM ARMIS (ne samo z orožjem). Četudi je moto ohranjen pa se je podoba spremenila. Če je bil najprej upodobljena kraljeva krona, iz središča katere izstopa več peres

53 Opomba 4 na str. 27 prinaša Kvintiljanovo misel: »Tudi če preudarnost vzame določene vzgibe iz narave, mora biti izpopolnjena z doktrino.« (Quint, *Inst.* 12.12)

(vojnih perjanic), ki počiva na Homerju (temelj umetnosti) in Evklidu (temelj znanosti, oz. matematike) kot dveh ključnih referencah, je v ponovljeni izdaji upodobljena roka, ki izhaja iz oblaka (torej bog), ki drži goniometer, nastavljenega na strelni kot, na topu, da lahko izračuna pravi položaj za streljanje. To nakazuje, da je top bolj neposredno izražal misel poglavja, kot sta to zmogla Evklid in Homer skupaj. Četudi se Saavedra Fajardo nikjer neposredno ne sklicuje na Evklida, je ta veljal za poglobitveno referenco. Evklid in Homer sta obči mesti, ki ju vsakdo prepozna, a očitno nista bila tako neposredna kot top. Mogoče moramo razlog tega iskati tudi v tem, da sta obe deli postavljeni v spodnji del podobe, torej ne zavzemata ključnega mesta. Vsekakor pa je avtor ohranil enako misel: mir in vojna morata biti preudarno naravnana, da ne odstopata od pravičnega in oba gledata v cilj razuma.

Peti emblem je spremenjen glede na prvotno izdajo, zato ju tu ne bomo primerjali, ampak bomo navedli zgolj popravljen primer z motom *DELETANDO ENSENA* (navduševanje uči). Emblem nam ponuja pogled iz zraka na vrt z vrati, hodniki in živimi mejami, ki tvorijo figuro bastiona, v središču katerega je videti kroglo. Podobo si lahko razlagamo tako, da je priporočljivo, da se nauk prikrije tako, da se ga usvoji brez napora oziroma s pomočjo igre. Gre za enega redkih motov v španščini, ki se nanaša na Horacijevo zapoved *utile dulci* ali na Kvintilijanovo *ut doceat, moveat, delectet*.

ANTIČNI VIRI

Antika ni nikoli oblikovala zaokrožene pedagoške teorije, so pa antične pedagoške prakse pokazale izjemno vztrajnost in odpornost na spremembe. Zgornji prikaza je pokazal na sorodnost Saavedrinega pogleda z nekaterimi antičnimi predstavami oziroma njegovo skladnost z antičnimi vzgojnimi ideali. Saavedrin miselni svet naseljujejo misleci, ki so nasploh imeli največji vpliv na miselne tokove zgodnjega novega veka: Tacit, Aristotel, Plutarh (slednji predvsem z življenjepisi), Seneka, ki ga Saavedra redkeje izpostavi v kontekstu pedagogike. Bolj kot imena nas zanimajo načini umeščanja avtorjev v argumentacijo in ideje, na katere se opira. Saavedrin miselni sistem ni sistematiziran, pogostokrat gre za nestrukturirano navajanje drobcev. Redko se sklicuje na Kvintilijana, redkeje, kot bi se lahko, pa še tedaj ni možno prepoznati Kvintilijanove sistematike.⁵⁴ Na njegov vpliv bi lahko sklepali tudi iz nekaterih zapisov o najzgodnejši vzgoji (dojilje, dilema ali naj izobraževanje izvaja oče ...), pri čemer ne moremo z gotovostjo trditi ali je te misli res prevzel od njega. Lahko,

54 Celo pri sklicevanju, da mora vladar biti elokventen, Saavedra navede biblični primer. Retorika ponuja vzorce mišljenja in ne le besed, idej in njihovih predstavitvenih struktur. Z vzorci mišljenja mislim na nagajenost, videti svet in govoriti o svetu, o razumevanju sebe in drugih na določene načine.

da jih je prevzel od katerega izmed svojih sodobnikov ali iz zbirk občin mest. Neposredno se sklicuje na Aristotelovo sedmo knjigo *Politike* (predvsem na 17. poglavje), ki prinaša pogled na vzgojo. Ne sklicuje pa se na osmo knjigo, kjer je prikazana vzgoja, predvsem glasbena, četudi omenja pomen glasbe pri oblikovanju duha bodočega vladarja. Aristotel ni oblikoval specifične teorije vzgoje, a je v *Politiki* izpostavil njen pomen za družbeno življenje in pomen izobrazbe za dobro življenje polis.⁵⁵

Pomenljivo je, da se navedki antičnih avtorjev nahajajo v opombah pod črto, kar bralcu omogoča, da jih preskoči, če se z njimi ne želi soočiti, saj ne vplivajo neposredno na potek besedila, hkrati pa delujejo kot podkrepitev Saavedrine argumentacije, s čimer kažejo, da ne govori iz »nič«, ampak svoj razmislek utemelji na podlagi avtoritete; del tega so tudi antične in svetopi-semske reference. To pomaga ohraniti esejistični pristop, hkrati pa lahko avtor z navedki tudi ponuja maksime, ki jih lahko sami prepišejo v svoje knjige občin mest.

Izjemno bližino lahko zaznamo tudi s Plutarhovim delom o vzgoji, ki ga Saavedra neposredno ne navaja, a lahko zaznamo, da mu je temeljno.⁵⁶ Plutarhov vpliv ni bil omejen na pedagoško področje, ampak je s cela prežemal tako antično kot predmoderno miselnost. Kot je zapisala Sophia Xenophontos, je Plutarh »svet spremenil v učilnico«. Temelj vzgoje oblikuje predstava, da mora idealni politični vodja utelešati lastnosti dobrega učenca ter spoznati in se prilagoditi naravi ljudi, ki jim vlada. Sam mora postati učitelj, ki usmerja značaj svojih podanikov h kreposti.⁵⁷ V delu *O napredku v vrlini* Plutarh pokaže, da se od etičnega usposabljanja pričakuje, da ne bo veljalo samo za otroke, ampak da prežema tudi življenje odraslih. Plutarh krepost razume kot najboljšo in najbolj božansko lastnost, ki določa pravilnost presojanja, kar je nujna lastnost voditeljev. Če voditelji ravnaajo preudarno, potem uspešno vodijo svoje skupnosti in premagujejo sovražnike.⁵⁸

ZAKLJUČEK

Beseda *educatio* ima v latinščini kot sestavino glagol *ducere*, »voditi«, kar se ujema z idejo o učitelju kot zgledu. Pri tem moramo biti pozorni na značaj ljudi in naloge, ki jim je potrebno prilagoditi izobrazbo. Vrlina zahteva dobro naravo učenca, dobrega učitelja in dobre zapovedi. To je bilo povezano z idealom kreposti, ki izvira iz klasične antike, izobraževanje pa narekovalo

55 Za prikaz Aristotelove pedagoške teorije: Curren, »Aristotle's educational politics«.

56 Glej tudi prispevek Dragice Fabjan na letošnjem simpoziju in prispevek v tej številki. Ker sta bili predstavitvi ena za drugo, smo lahko opazili izjemno sorodnost med obema avtorjema.

57 Xenophontos, *Ethical Education in Plutarch*, 5 in 6 poglavje, predvsem 132–135.

58 Ceditnik »Izobrazba kot pot do najvišjih moralnih vrednot«, 33.

do konca *Ancien Régima*. Etika kreposti je v predmoderni dobi zagotavljala stalen okvir za razpravo o značaju in družbenih odnosih, vsi diskurzi pa so jezik kreposti sprejeli kot osnovni miselni okvir. Vzgoja vladarja je bila močno odvisna od humanizma, s čimer je bila več kot le prisvajanje znanja, ampak je šlo za proces nenehnega (samo)raziskovanja, ki mora biti ponotranjen. Kot opozori Andreas Hellerstedt, moramo izpostaviti dvojno naravo humanistične izobrazbe, ki je bila polna paradoksov in uravnovešanja: teži k temu, da bi bilo izobraževanje hkrati igra in delo, svobodno in regulirano, podložnost in osvoboditev. Tak pristop je nekakšno orodje, ki ga je možno uporabiti za različne namene, in ne koherentna teorija,⁵⁹ o čemer priča tudi Saavedrova misel:

Vendar ne bi želel, da bi se na ta moja razmišljanja o otroštvu gledalo kot na nezmotljiva in brez izjeme, kajti narava včasih skrene s svoje skupne poti in zavede preveč radovednega Spraševalca. Obstajajo nekateri, ki so zlobni v otroštvu, v poznejših letih pa se spremenijo, kar se morda zgodi, ker nekdo velikega in ošabnega duha prezira izobraževanje in je posledično podvržen svojim naravnim strastem, medtem ko je pravi razum prešibek, da bi se jim upiral, dokler ne pridobi moč in napake učinkovito popravlja. (I, I, 7)

Saavedrov namen ni, da bi ponudil podroben učni načrt, kakršnega lahko zasledimo v nekaterih vladarskih zrcalih. Aristotelovska etika kreposti je v veliki meri vzgoja, spremenjena v moralno filozofijo. To je vplivalo na humanistično pedagogiko in prevevalo humanistično misel, s tem pa tudi Saavedro. Vladar mora biti predvsem kreposten, pri čemer potrebuje določeno mero učenosti, saj enega brez drugega ne more razviti. Krepostno dušo pa mora zagotoviti tudi svojim podanikom.

Filip Draženović
Zvezda 4, 1210 Ljubljana-Šentvid
filip.drazenovic@gmail.com

BIBLIOGRAFIJA

Saavedrovo besedilo je uporabljeno po izdaji Diego Saavedra Fajardo, *Idea De Un Principe Politico Christiano: Representada en cien Empresas/ Dedicada. Al Principe De Las Españas Nuestro Señor. Por Don Diego Saavedra Fajardo del Consejo de su Magestad en el Supremo de las Indias, i su Embajador extraordinario en Mantua i Esquizaros i Residente en Baviera*. München, 1640.

⁵⁹ Hellerstedt, »From Ingenium to Virtus«, 89.

DRUGA LITERATURA

- Bakos, Adrianna E. »Qui Nescit Dissimulare, Nescit Regnare: Louis XI and Raison d'État during the Reign of Louis XIII.« *Journal of the History of Ideas* 52 (1991): 399–416.
- Bannard, Preston. »Military Training.« V: *A Companion to Ancient Education*, ur. Martin Bloomer, 483–495. Chichester: John Wiley & Sons, 2015.
- Bireley, Robert. *The Counter-Reformation Prince*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1990.
- Bonner, Stanley F. *Education in Ancient Rome, from the Elder Cato to the Younger Pliny*. Los Angeles: University of California Press, 1977.
- Bushnell, Rebecca. *A Culture of Teaching: Early Modern Humanism in Theory and Practice*. Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Cedilnik, Alenka. »Izobrazba kot pot do najvišjih moralnih vrednot: Plutarhov pogled na vzgojo in izobraževanje.« *Keria* 19 (2017): 19–38.
- Curren, Randall. »Aristotle's educational politics and the Aristotelian renaissance in philosophy of education« *Oxford Review of Education*, 36 (2010): 543–559.
- Daly, Peter M. *The Emblem in Early Modern Europe: Contributions to the Theory of the Emblem*. Burlington: Farnham, 2014.
- Dowling, John Clarkson. *Diego de Saavedra Fajardo*, Twayne Publishers: Boston, 1977.
- Hellerstedt, Andreas. »From Ingenium to Virtus: The Cultivation of Talent in Seventeenth Century Dissertations from Uppsala.« *Nordic Journal of Educational History* 6 (2019): 71–93.
- Hellerstedt, Andreas. »Praeses and Praeceptor: A Late 17th-Century University Dissertation as a 'Mirror for Princes'.« V: *Early Modern Academic Culture*, ur. Bo Lindberg, 161–176. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2019.
- Morgan, Teresa. *Literate Education in the Hellenistic and Roman Worlds*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Mühleisen, Hans-Otto Mühleisen, Stammen, Theo (ur.). *Politische Tugendlehre und Regierungskunst. Studien zum Fürstenspiegel der frühen Neuzeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1990.
- Peil, Dietmar. »Emblematische Fürstenspiegel im 17. und 18. Jahrhundert: Saavedra – Le Moyne – Wilhelm.« *Frühmittelalterliche Studien: Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, ur. Karl Hauck, 54–92. Berlin-New York: De Gruyter, 1986.
- Singer, Bruno. *Die Fürstenspiegel in Deutschland im Zeitalter des Humanismus und der Reformation: bibliographische Grundlagen und ausgewählte Interpretationen: Jakob Wimpfeling, Wolfgang Seidel, Johann Sturm, Urban Rieger*. München: Fink, 1981.
- Sunčič, Maja. »Moralna vzgoja grških veljakov.« V: *Plutarh, Politika in morala*, ur. in prev. Maja Sunčič, 45–151. Ljubljana: ISH publikacija, 2008.
- Vidmar, Tadej. *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- Viroli Maurizio, *From Politics to Reason of State. The Acquisition and Transformation of the Language of Politics (1250–1600)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Xenophontos, Sophia. *Teaching and Learning in Plutarch: the Dynamics of Ethical Education in the Roman Empire*. Berlin-New York: De Gruyter, 2016.

IZVLEČEK

Namen je predstaviti sistem vzgoje vladarja v vladarskem zrcalu *Idea de un Príncipe Político Christiano* (1640, spremenjena izdaja 1642) Diega de Saavedre Fajarda. Prispevek bo predstavil vzgojo vladarja v delu pri čemer se bomo osredotočili na različne pedagoške prakse. Izhodišče prispevka je ideja o dvojnem pomenu vzgoje: pedagogike kot tudi (samo)spoznanje. Drugi fokus prispevka je analiza antičnih virov, ki jih avtor uporablja, njihovo umeščanje v način argumentiranja in prakse, ki jih povzema. Hkrati bom njegov razmislek primerjal z antičnimi vzgojnimi praksami (Aristotel, Plutarh ...), kot tudi humanističnimi sodobniki.

Ključne besede: vladarsko zrcalo, vzgoja, Diego de Saavedra Fajardo, zgodnji novi vek

ABSTRACT

Antiquity-Based Education in the Early Modern Era: The Mirror of Princes by Diego de Saavedra Fajardo

The purpose of the paper is to present the system of educating rulers in the 'mirror of princes', *Idea de un Príncipe Político Christiano* (1640, revised edition 1642). It outlines the education of the ruler, focusing on various pedagogical practices. The starting point is the idea of a double meaning of education: both pedagogy and (self) knowledge. The second focus of the paper is an analysis of the ancient sources used by the author, their placement in the way of argumentation, and the practices he summarises. At the same time, his thinking is compared with ancient educational practices (Aristotle, Plutarch...) as well as his humanistic contemporaries.

Keywords: ruler's mirror, education, Diego de Saavedra Fajardo, early modern era